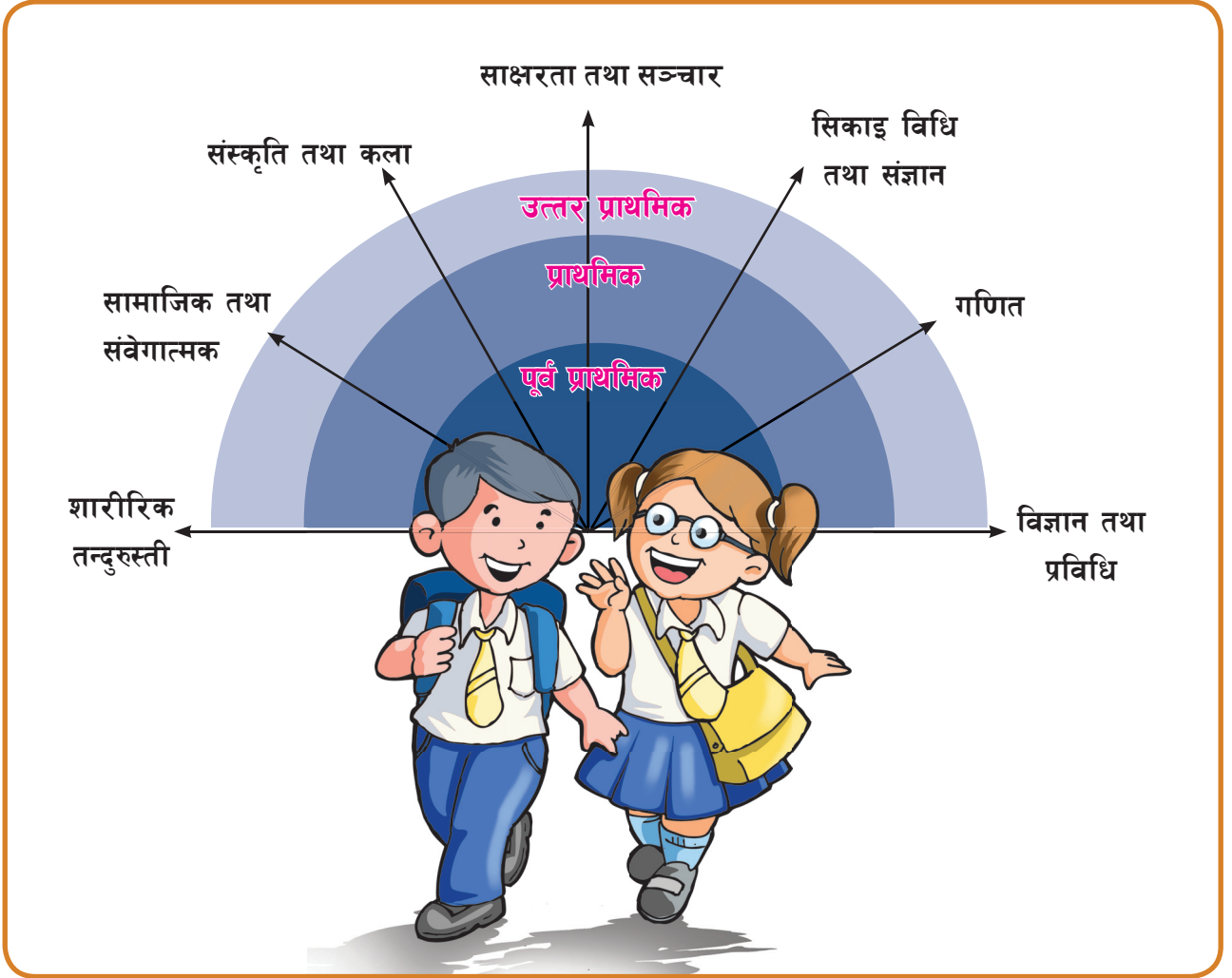

विश्वव्यापी सिकाइतर्फ

प्रत्येक बाल बालिकाले के सिक्नुपर्छ
सिकाइ मापनको विश्वव्यापी ढाँचा
सिकाइ सुधार गर्न मूल्याङ्कनको प्रयोग
सिकाइ मापन कार्य दलका सिफारिसहरू

सिकाइ मापन कार्य दलका विभिन्न प्रतिवेदनको सार सङ्क्षेप

फागुन २०७१

युनिसेफ नेपालको सहयोगमा पाठ्यक्रम विकास केन्द्रसँगको सहकार्यमा समुन्नत नेपालद्वारा तयार गरिएको

कृतज्ञता जापन

सिकाइ मापन कार्य दलको सिफारिस सम्बन्धी यस प्रतिवेदनको तयारीमा धेरै व्यक्ति तथा कर्मचारीहरूको संयुक्त प्रयास रहेको छ। उहाँहरू सबैप्रति समुन्नत नेपाल कृतज्ञता व्यक्त गर्न चाहन्छ।

सिकाइ मापन कार्य दलले तयार गरेका तिन ओटा प्रतिवेदनका मूल तत्त्वलाई हृदयङ्गम गरी सार सङ्क्षेपका रूपमा सङ्गठित गर्ने कार्यमा सघाउने डा. भोजराज काफ्ले, मोहनगोपाल न्याछ्यौं, दीर्घनारायण श्रेष्ठप्रति हार्दिक धन्यवाद व्यक्त गर्न चाहन्छु।

निर्देशक समितिका सदस्यहरू दिवाकर ढुङ्गेल, डा. भोजराज काफ्ले, राकेश श्रेष्ठ, डा. सुमन के. तुलाधर र रोजी शाक्यले प्रदान गरेको प्राविधिक सल्लाहका लागि उहाँहरूप्रति आभारी छु। सिकाइ मापन कार्य दलले गरेको सिफारिसका सम्बन्धमा काम गरी यो प्रतिवेदन तयार गर्ने अवसर प्रदान गरेकामा युनिसेफलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु। सिफारिसहरूका विभिन्न प्रतिवेदन उपलब्ध गराएर सहयोग गरेकामा सिकाइ मापन कार्य दल सचिवालयप्रति आभारी छु। युवराज लौडारी, पवन अधिकारीलगायत सल्लाहकार समूहका सदस्यहरू तथा समुन्नत नेपालका सहकर्मी सबैलाई उहाँहरूबाट प्राप्त सहयोगका लागि धन्यवाद छ।

योगेशकुमार श्रेष्ठ
कार्यकारी निर्देशक
समुन्नत नेपाल

विषय सूची

प्रतिवेदनका सम्बन्धमा	१
सारांश	२
विश्वव्यापी सिकाइतर्फ	४
१. परिचय : सिकाइ मापन किन ?	४
२. बाल बालिका तथा युवाहरूले के सिकनु महत्त्वपूर्ण छ ?	५
३. सिकाइ उपलब्धिको मापन कसरी गर्नुपर्छ ?	८
४. शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन सिकाइ मापनको कार्यान्वयन कसरी गर्न सकिन्छ ?	११
प्राविधिक दक्षता	११
संस्थागत क्षमता	१२
राजनीतिक इच्छा	१३
५. सिकाइ मापन कार्य दलका सिफरिस (छोटकरीमा)	१३

प्रतिवेदनका सम्बन्धमा

सिकाइ मापन कार्य दलद्वारा विभिन्न समयमा प्रकाशित प्रमुख तिन प्रतिवेदन र सिफारिसका आधारमा यो सार सङ्क्षेप तयार पारिएको हो । ती प्रतिवेदनहरू यी हुन् : *Towards Universal Learning – What Every Child Should Learn, February 2013; Towards Universal Learning – A Global Framework for Measuring Learning, July 2013; Towards Universal Learning – Implementing Assessments to improve Learning, June, 2013; Towards Universal Learning – Recommendations from the Learning Metrics Task Force, September 2013.*

यसमा समावेश गरिएका जानकारी तथा सूचनाहरू माथि उल्लिखित प्रतिवेदनहरूका सम्बन्धित परिच्छेदबाट उद्धृत गरिएका हुन् । आवश्यक व्याख्या तथा स्पष्टीकरणका लागि टिप्पणी तथा तालिका मूल प्रतिवेदनबाट लिई अनुसूचीमा राखिएको छ । मूल प्रतिवेदनमा समावेश भएका विषय वस्तुका सार पर्याप्त रूपमा यस प्रतिवेदनमा उपलब्ध हुने कुरामा हामी आश्वस्त छौं । यसले नीति निर्माता, शिक्षाविद्, अनुसन्धानकर्ता तथा अन्य शिक्षा सरोकारवालाहरूका लागि सिकाइ मापन कार्य दलका काम तथा सिफारिसका सम्बन्धमा जानकारी गराउँछ र यसका आधारमा सन् २०१५ पछिको शिक्षाका लक्ष्य निर्धारण गर्ने कार्यमा सघाउ पुग्ने छ ।

राष्ट्र, समाज तथा व्यक्तिको वर्तमान तथा भविष्यका चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न शिक्षाको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ। यो व्यक्तिको भावी अवसरको खोजी गर्ने मूल द्वार पनि हो। सबैका लागि शिक्षा र सहस्राब्दी विकास लक्ष्यका उपलब्धि हासिल गर्ने सन्दर्भमा विगत १५ वर्षमा हामीले विश्वका लाखौं बाल बालिकालाई विद्यालयमा भर्ना गर्ने सम्बन्धमा उल्लेखनीय प्रगति गर्नुभयो। तथापि चार वर्ष विद्यालयमा बिताए पनि २५० मिलियन बाल बालिकाले अभै पढ्न, लेख्न र सिकाइका न्यूनतम मापदण्ड पनि हासिल गर्न नसकेको अनुमान गरिएको छ।

सिकाइको न्यून स्तर तथा असमानताले दिएको चुनौतीबाट अभिप्रेरित भई सबै मुलुकको सिकाइको मापनमा सुधार ल्याउनका लागि विश्वव्यापी सिकाइ सूचकहरू तथा कार्यक्रम समेत तय गर्न सहमत गर्ने गरी ३० ओटा संस्थाले सिकाइ उपलब्धि मापन कार्य दल (Learning Metrics Task Force, LMTF) मार्फत पहुँचको लक्ष्यका साथसाथै सबैका लागि शिक्षाका ६ ओटा लक्ष्य हासिल गर्ने कार्यमा उल्लेखनीय प्रभाव उत्पन्न गर्न हातेमालो गरे। यसले 'सिकाइ' लाई सन् २०१५ पछिको विश्वव्यापी विकास एजेन्डाको केन्द्रीय विषय बनाउने तथा सिकाइका अवसर र उपलब्धिमा सुधार ल्याउने कुरा सिफारिस गर्ने लक्ष्य लिएको छ।

यस कार्य दलले सहस्राब्दी विकास लक्ष्य, सबैका लागि शिक्षा तथा विश्वव्यापी शिक्षा कार्यक्रमका लक्ष्य पुरा गर्ने सम्बन्धमा योगदान गर्छ। सिकाइ उपलब्धि कार्य दलका यी तिन प्रश्नका उत्तर दिने उद्देश्य थिए : के कस्ता सिकाइ उपलब्धि विद्यार्थी तथा युवाहरूका लागि महत्त्वपूर्ण छन् ? सिकाइ उपलब्धिको मापन कसरी गर्नुपर्छ ? सिकाइको मापनले शिक्षाको गुणस्तरमा कसरी सुधार ल्याउँछ ? कार्य दलको प्राविधिक समूहहरूले सघन रूपमा विश्वव्यापी छलफल गरी सात ओटा सिफारिस गर्नुभयो :

सिफारिस १ : विश्वव्यापी दृष्टिकोणमा परिवर्तन

कार्य दलले पहुँचबाट सिकाइमा फड्को मार्ने गरी कार्यक्रम तथा लगानी केन्द्रित गर्न आह्वान गर्छ।

सिफारिस २ : सिकाइ सक्षमताहरू

कार्य दलले शिक्षा पद्धतिले बाल बालिका तथा युवाहरूलाई सात ओटा क्षेत्र (Domain) का सक्षमतामा दक्ष हुन अवसर प्रदान गरिनु भन्ने सिफारिस गर्छ : १) शारीरिक तन्त्रुस्ती, २) सामाजिक तथा संवेगात्मक, ३) सांस्कृतिक तथा कला, ४) साक्षरता तथा सञ्चार, ५) सिकाइका तौर तरिका तथा संज्ञान, ६) गणित, ७) विज्ञान तथा प्रविधि।

सिकाइ क्षेत्रको विश्वव्यापी ढाँचाले औपचारिक शिक्षामा मात्र सीमित नभई सामुदायिक शिक्षा र अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमसमेत संलग्न गरी व्यापक दायराको व्यवस्था गर्न सक्नुपर्छ वा गर्नुपर्छ।

सिफारिस ३ : सिकाइका सूचक तथा विश्वव्यापी अनुगमन

कार्य दल मापनका सात ओटा क्षेत्र प्रस्ताव गर्दै सिकाइका सूचकलाई विश्वव्यापी रूपमा अनुगमन गरियोस् भन्ने सिफारिस गर्छ : १) सबैका लागि सिकाइ, २) सिकाइका लागि उमेर र शिक्षा, ३) पठन, ४) गणित, ५) सिकाइका लागि तत्परता, ६) विश्व नागरिकता, ७) सिकाइ अवसरको दायरा

कार्य दलले यी क्षेत्रका मापनका केही सूचक सबै देश वा निकायमा विद्यमान छन् भने केही सूचकको विकास गर्न बाँकी रहेको कुरा उल्लेख गरेको छ। देश र सम्बन्धित निकायले वास्तवमा के मापन गर्ने हो भन्ने निश्चित हुनका लागि छलफल गर्न, प्राथमिकीकरण गर्न र कारबाही अगाडि बढाउन आवश्यक छ।

सिफारिस ४ : मुलुकहरूलाई सहयोग

मुलुकहरूलाई उनीहरूको मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ पार्न तथा अन्ततोगत्वा सिकाइको स्तर वृद्धि गर्न सघाउ पुऱ्याइने छ । शिक्षाको गुणस्तरका लागि सिकाइको मापन र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन कार्य दलले सहयोगका तिन ओटा क्षेत्रको सिफारिस गरेको छ : प्राविधिक दक्षता, संस्थागत क्षमता र राजनीतिक इच्छा शक्ति ।

सिफारिस ५ : समता

मुलुकमा विद्यमान असमानताहरूलाई विशेष ध्यान दिई सिकाइको मापनमा स्पष्ट रूपमा समतालाई समावेश गर्नुपर्छ । सिकाइ उपलब्धिमा आउन सक्ने विभेदलाई घटाउन कार्य दलले पहुँच तथा सिकाइको मापनमा समतामूलक सिकाइ अवसरहरूको सुनिश्चिततालाई ध्यान दिन सिफारिस गरेको छ ।

सिफारिस ६ : मूल्याङ्कन सार्वजनिक सम्पत्तिका रूपमा रहनुपर्ने

विश्वव्यापी मापन सूचकहरू सार्वजनिक हुनुपर्छ । साधन, दस्तावेज तथा तथ्याङ्कहरू निःशुल्क उपलब्ध हुनुपर्छ । दाता तथा निजी क्षेत्रले, विशेष गरी निम्न तथा मध्यम आय हुने मुलुकमा मूल्याङ्कनमा खर्च गर्न आइपर्ने बाधा हटाउनुपर्छ । अभिलेखीकरणमा डाटा सेट, साधन तथा तथ्याङ्क लिँदा प्रयोग गरिएका प्रक्रियासमेत समावेश भएको हुनुपर्छ । सार्वजनिक स्रोतको उपयोग गरेर अध्ययन गरिएको छ भने नतिजाको पारदर्शिता तथा पुनरुत्पादनको सुनिश्चितताका लागि उक्त दस्तावेज सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध हुनुपर्छ ।

सिफारिस ७ : कार्यान्वयन

सबै बाल बालिका तथा युवाहरूको सिक्न पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि सरोकारवालाहरूले कार्य गर्नुपर्छ । कार्य दलले विश्वका सबै शिक्षा तथा विकास कार्यकर्ताहरूलाई सिकाइ सुधारलाई विश्वव्यापी प्राथमिकताको विषय बनाई चरणबद्ध रूपमा कार्य दलका सिफारिसको कार्यान्वयन गर्न समन्वयात्मक रूपमा अधि बढ्न आह्वान गर्छ ।

विश्वव्यापी सिकाइतर्फ

(सन् २०१५ पछिका लागि सिकाइको मापनका निमित्त विश्वव्यापी ढाँचा)

१. परिचय : सिकाइको मापन किन ?

शिक्षा संसारका सबै देशका लागि कहिल्यै समाप्त नहुने विकासको विश्वव्यापी विषय वस्तु बनेको छ । सन् २०१५ सम्ममा सबैका लागि शिक्षा र सहस्राब्दी विकास लक्ष्य हासिल गर्ने प्रतिबद्ध भएपछि त शिक्षा विशेष गरी विकासोन्मुख मुलुकका लागि अभूत महत्त्वपूर्ण भएको छ । शिक्षा व्यक्ति तथा राष्ट्रको विकासका लागि अपरिहार्य तथा प्रमुख कुरा हो । गत १५ वर्षमा उल्लेखनीय रूपमा पहुँचमा प्रगति भएको छ तथापि विश्वव्यापी अनुगमन प्रतिवेदन २०१२ का अनुसार विश्वका करिब २५० मिलियन प्राथमिक विद्यालय उमेरका बाल बालिकाले चार वर्ष विद्यालयमा बिताइसक्दा पनि न्यूनतम सिकाइ मापदण्ड पुरा गर्नका लागि पढाइ, लेखाइ तथा गन्ती गर्न नसकेको अनुमान गरिएको छ । त्यसै गरी २०० मिलियन माध्यमिक विद्यालय पुरा गरेका किशोर किशोरी समेतले आफ्नो जीवन र रोजगारीका लागि चाहिने सिप समेत हासिल गर्न सकेका छैनन् । अभूत भन्ने हो भने बाल बालिकाको सिकाइको स्तर स्विकारिँ नसकिने गरी तल छ । कमजोर शैक्षिक गुणस्तरले गर्दा विश्वका लाखौं बाल बालिका तथा युवाहरूको भविष्य बरबाद भइरहेको छ । तर यस सङ्कटको पुरा विवरण हामीलाई अभूत थाहा छैन किनभने विश्व स्तरमा सिकाइ उपलब्धिको मापन गर्ने कार्य सीमित र कठिन छ ।

धेरै देशमा समय समयमा सिकाइ उपलब्धिको मापन तथा मूल्याङ्कन गर्नका लागि पर्याप्त तथ्याङ्क तथा क्षमताको अभाव छ । के पनि पाइएको छ भने धेरै बाल बालिकाहरू न्यूनतम सिप तथा सिकाइ आवश्यकता नै पुरा नगरी विद्यालय छाड्छन् । बाल बालिकाहरूलाई विद्यालयमा भर्ना गर्नुको उद्देश्य भर्नाका लागि नभएर सिकाइका लागि हुनुपर्छ ।

शिक्षामा पहुँच र गुणस्तरको महत्त्वलाई बुझी सन् २०१२ को जुलाईमा राष्ट्रिय तथा क्षेत्रीय सरकारका ३० सदस्य संस्थाका प्रतिनिधिहरू, सबैका लागि शिक्षाका सहयोगी निकायहरू, क्षेत्रीय तथा राजनीतिक निकायहरू, नागरिक समाज, दातृ निकायहरू, आफ्नो तथ्याङ्क संस्था (UIS) मार्फत युनेस्को तथा विश्वव्यापी शिक्षा केन्द्रसहितको संलग्नतामा सिकाइ मापन कार्य दल गठन भयो ।

सिकाइ मापन कार्य दलको उद्देश्य विश्वभरिका बाल बालिका तथा युवाहरूको सिकाइमा सुधार ल्याउनु थियो । पहुँचबाट सिकाइतर्फ लक्षित हुनका लागि कार्य दलले सबैका लागि शिक्षा, सहस्राब्दी विकास लक्ष्य, GEFI लक्ष्यका आधारमा आफ्नो कार्य निर्धारण गर्‍यो । सबै देशको सिकाइको मापनका सुधार ल्याउनका लागि विश्वव्यापी सिकाइ सूचक तथा कार्यान्वयन पक्षमा सहमत हुन आवश्यक भयो । यस उद्देश्यका लागि कार्य दलले विशेष ध्यान दिन तलका तिन विशेष मुद्दाको पहिचान गर्‍यो :

१. **मापदण्डहरू** : बाल बालिका तथा युवाहरूका लागि के सिक्नु महत्त्वपूर्ण छ ?
२. **उपाय तथा विधि** : सिकाइ उपलब्धिको मापन कसरी गर्नुपर्छ ?
३. **कार्यान्वयन** : शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन सिकाइका मापनलाई कार्यान्वयनमा कसरी ल्याउन सकिन्छ ?

माथि उल्लेख गरिएका मुद्दाहरूलाई सम्बोधन गर्नका लागि कार्य दलले प्राविधिक कार्यदलका १८६ जना सदस्यलाई तिन समूहमा विभाजन गरी १७०० भन्दा बढी सरकारी प्रतिनिधि, शिक्षाविद्, विभिन्न राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्घ संस्था तथा ११८ देशका अन्य सरोकारवालाहरूका बिचमा विश्वव्यापी रूपमा व्यापक छलफलको आयोजना गर्‍यो ।

सिकाइ मापन कार्य दलले लिएको उद्देश्यसँग मेल खाने खालका संयुक्त राष्ट्र सङ्घीय बाल अधिकार महासन्धि (१९८९), the DeLors Report (1996), सबैका लागि शिक्षाका लक्ष्य (२०००), रियो+ प्रतिवेदन (२०१२), GPE सूचक (२०१२), Education First (2012) सम्बन्धी प्रतिवेदन जस्ता नीतिगत तथा विश्वस्तरका दस्तावेज र अन्य अन्तर्राष्ट्रिय अनुसन्धान प्रतिवेदनहरूको व्यापक अध्ययन गरिएको थियो ।

माथि उल्लिखित तिन ओटा मुद्दासँग सम्बन्धित गरी तिन ओटा छुट्टा छुट्टै प्रतिवेदन निकाली सिकाइ मापन कार्य दलको काम तिन चरणमा सकियो । यो प्रतिवेदन ती तिन ओटै प्रतिवेदनका आधारमा तयार गरिएको सार सङ्क्षेप हो । प्रतिवेदनका सारहरू विभिन्न परिच्छेदमा प्रस्तुत गरिएका छन् ।

२. बाल बालिका तथा युवाहरूका लागि के सिकनु महत्त्वपूर्ण छ ?

यस परिच्छेदमा कार्य दलले विकास गरेको सिकाइका क्षेत्र तथा उप क्षेत्रको एउटा फराकिलो ढाँचा प्रस्तुत गरिएको छ । विश्वव्यापी रूपमा बाल बालिका तथा युवाहरूका आकाङ्क्षाहरूलाई प्रारम्भिक बाल विकासदेखि प्राथमिक र उत्तर प्राथमिक तह गरी तिन चरणमा विकास गरिएको छ । यी तिनै तहका सिकाइका सात क्षेत्र तथा उप क्षेत्रसँग सम्बन्धित सिकाइ उपलब्धिका लागि तालिका १ हेर्नुहोला ।

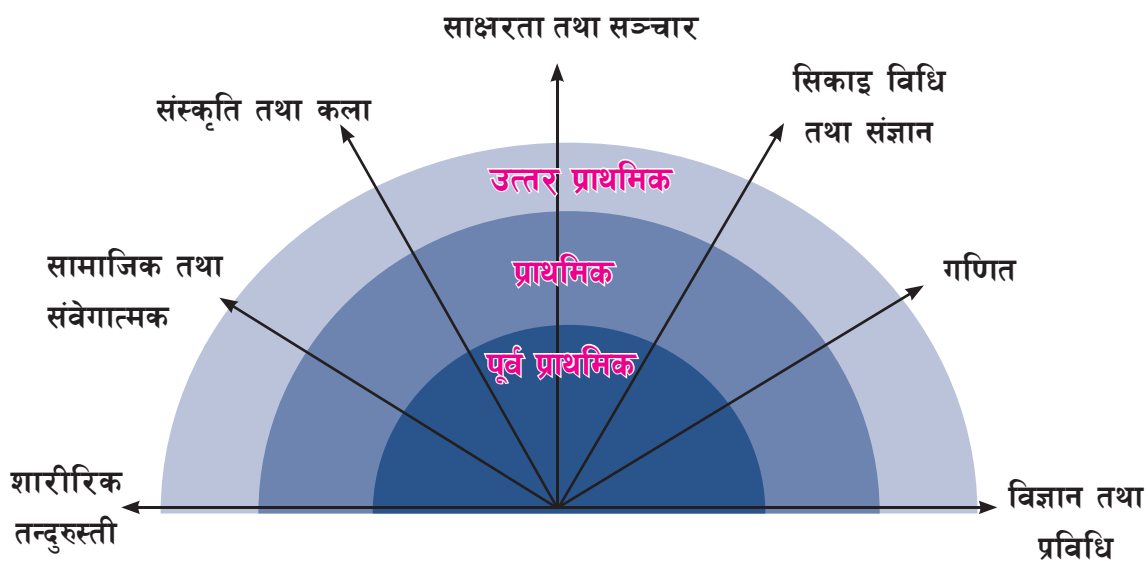
सिकाइ मापन कार्य दलले यस ढाँचाको विकास गर्दा विशेष ध्यान दिनुपर्ने यी सात ओटा क्षेत्रसँग सम्बन्धित विभिन्न खालका व्यक्ति तथा सन्दर्भमा धेरै विचार पुऱ्याएको थियो । जस्तै : अपाङ्गता भएका बाल बालिका, लिङ्ग, द्वन्द्व तथा सङ्कट र सिकाइको स्तर कम भएका मुलुकहरू ।

विद्यमान विविधताको परिप्रेक्ष्य/स्थितिमा विश्वस्तरमा सिकाइ उपलब्धिको परिभाषा गर्नु चुनौतीपूर्ण थियो तथापि कार्य दलले निम्न आधारमा सात क्षेत्रको यो समग्र ढाँचाको विकास गर्‍यो ।

(१) विद्यमान विश्वव्यापी नीति तथा संवाद (२) आर्थिक तथा भौतिक समृद्धि लगायत मानिसका जीवनसँग सम्बन्धित क्षेत्रका विविध पक्षका सिकाइको महत्त्वलाई सघाउने अनुसन्धानहरू (३) शिक्षा जगतसँग गरिएका विश्वव्यापी छलफलका नतिजाहरू

सात ओटै सिकाइका क्षेत्रलाई तलको चित्रमा देखाइएको छ ।

चित्र १ :

माथिको चित्रमा देखाइएका बाणले बाल बालिकाले उमेर तथा तहअनुसार आफ्नो विकास तथा सक्षमता बढाउँदै जाँदा सिकाइका क्षेत्र पनि विस्तार हुन्छ भन्ने देखाउँछन् । चित्रभन्दा बाहिर पुगेका बाणहरूले के देखाउँछन् भने व्यक्तिले औपचारिक वा अनौपचारिक अवसरमार्फत कुनै क्षेत्रको माथिल्लो तहको सिकाइलाई निरन्तरता दिन सक्छ ।

सिकाइ मापन कार्य दलले पहिचान गरेका आधारमा तलको तालिकाले सातै क्षेत्रको व्याख्या गर्दै विद्यालय शिक्षाको प्रारम्भिक बाल विकासदेखि उत्तर प्राथमिक तहसम्म उप क्षेत्रभित्रका विषयको प्रतिनिधित्व गर्छन् । विभिन्न सिकाइका चरणहरूमा कुनै क्षेत्र बढी सान्दर्भिक हुन्छ भन्ने कुरामा पनि विचार पुऱ्याइएको छ ।

तालिका १ : सिकाइका क्षेत्रको व्याख्या

क्षेत्र व्याख्या	शारीरिक तन्दुरुस्ती	सामाजिक तथा संवेगात्मक	संस्कृति तथा कला	साक्षरता तथा सञ्चार	सिकाइ विधि तथा संज्ञान	गणित	विज्ञान तथा प्रविधि
विस्तृतीकरण	बाल बालिका तथा युवाहरूले कसरी आफ्नो शरीरको नियन्त्रण, प्रयोग तथा उपयुक्त पोषण, कसरत, स्वास्थ्य र सुरक्षाका अभ्यास सम्बन्धी ज्ञानको प्रदर्शन गर्छन् ।	बाल बालिका तथा युवाहरूले कसरी प्रौढ तथा दौतरीसँग सम्बन्ध राख्छन् । साथै अरुसँगको सम्बन्धमा आफूलाई कस्तो ठान्छन् ।	सङ्गीत, नाटक, नृत्य, दृश्य माध्यम, साहित्य लगायतका सिर्जनात्मक अभिव्यक्ति, परिवार, विद्यालय, समुदाय तथा राष्ट्रमा हुने सांस्कृतिक अनुभवहरू ।	बोलाइ, सुनाइ, पढाइ, लेखाइसहित बाल बालिका तथा युवा बस्ने समाजको पहिलो भाषामा सञ्चार र विभिन्न माध्यममा प्रयोग हुने बोलाइ तथा लेखाइको बोध ।	सिकाइ विधि भन्नाले सिकाइमा सिकारुको संलग्नता, उत्प्रेरणा तथा सहभागिता भन्ने बुझिन्छ । संज्ञान भनेको यी विभिन्न विधिमाफत सिकाइ हासिल गर्ने मानसिक प्रक्रिया हो ।	वातावरणमा देखिने कुरालाई अड्क र सङ्ख्याको भाषामा प्रतिनिधित्व गर्ने विज्ञान हो ।	विज्ञान भनेको विशिष्ट ज्ञान वा भौतिक नियम तथा सामान्य सत्यता समेटिएको ज्ञानको पद्धति हो । प्रविधि भनेको समस्या समाधान गर्नका लागि साधनको सिर्जना र प्रयोग हो ।

तालिका २ : विश्व सिकाइ क्षेत्र ढाँचाका क्षेत्र तथा उप क्षेत्रहरू

तह	शारीरिक तन्दुरुस्ती	सामाजिक तथा संवेगात्मक	संस्कृति तथा कला	साक्षरता तथा सञ्चार	सिकाइ विधि तथा संज्ञान	गणित	विज्ञान तथा प्रविधि
प्रारम्भिक बाल विकास	<ul style="list-style-type: none"> ○ शारीरिक स्वास्थ्य तथा पोषण ○ स्वास्थ्य सम्बन्धी ज्ञान तथा अभ्यास सुरक्षाको ज्ञान तथा अभ्यास ○ शारीरिक तथा मानसिक स्वास्थ्य 	<ul style="list-style-type: none"> ○ आत्म अनुशासन ○ संवेगात्मक चेतना ○ स्व अवधारणा तथा स्व सक्षमता ○ समानुभूति ○ सामाजिक सम्बन्ध तथा व्यवहार ○ दृढ समर्थन ○ नैतिक मूल्य 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सिर्जनात्मक कला ○ स्व तथा सामुदायिक पहिचान ○ विविधताप्रतिको सचेतता तथा सम्मान 	<ul style="list-style-type: none"> ○ बोधगम्य भाषा ○ अभिव्यक्तिशील भाषा ○ शब्दभण्डार ○ छपा बारेको सचेतता 	<ul style="list-style-type: none"> ○ उत्सुकता तथा संलग्नता ○ निरन्तरता तथा ध्यान ○ स्वायत्तता तथा अगुवाई ○ सहयोग ○ सिर्जनात्मकता ○ तर्क तथा समस्या समाधान ○ सिर्जनात्मक सोच ○ सम्बन्धी सिप ○ साइकेतिक प्रतिनिधित्व 	<ul style="list-style-type: none"> ○ अङ्कको सुभ्रुभ्र तथा हिसाब ○ ज्यामिति ○ नमुना तथा वर्गीकरण ○ नाप तथा तुलना 	<ul style="list-style-type: none"> ○ खोजी गर्ने सिप ○ प्राकृतिक र भौतिक विश्वप्रतिको सचेतता ○ प्रविधिप्रतिको सचेतता
प्राथमिक तह	<ul style="list-style-type: none"> ○ शारीरिक स्वास्थ्य तथा सफाई ○ खाना तथा पोषण ○ शारीरिक क्रियाकलाप ○ यौन स्वास्थ्य 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सामाजिक तथा सामुदायिक मूल्य ○ नागरिक मूल्य ○ मानसिक स्वास्थ्य 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सिर्जनात्मक कला ○ सांस्कृतिक ज्ञान 	<ul style="list-style-type: none"> ○ मौखिक गति ○ मौखिक बोध ○ पठन गति ○ पठन बोध ○ बोधपरक शब्दभण्डार ○ अभिव्यक्तिपरक शब्दभण्डार ○ लेखाइ अभिव्यक्ति/रचना 	<ul style="list-style-type: none"> ○ निरन्तरता तथा ध्यान ○ सहयोग ○ स्वायत्तता ○ ज्ञान ○ बुझाइ ○ प्रयोग ○ सिर्जनात्मक सोचाइ 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सङ्ख्याको ज्ञान तथा प्रयोग ○ ज्यामिति तथा नमुना ○ गणितको प्रयोग 	<ul style="list-style-type: none"> ○ वैज्ञानिक सोधखोज ○ जीवन विज्ञान ○ भौतिक विज्ञान ○ पृथ्वी विज्ञान ○ विद्युतीय प्रविधिको प्रयोग तथा सचेतना
उत्तर प्राथमिक तह	<ul style="list-style-type: none"> ○ स्वास्थ्य तथा सफाई ○ यौन तथा प्रजनन स्वास्थ्य ○ रोग तथा रोकथाम 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सामाजिक चेतना ○ नेतृत्व ○ नागरिक संलग्नता ○ आफू तथा अरुप्रति सकारात्मक दृष्टि ○ लचिलोपन ○ नैतिक मूल्य ○ सामाजिक शास्त्र 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सिर्जनात्मक कला ○ सांस्कृतिक अध्ययन 	<ul style="list-style-type: none"> ○ बोलाइ तथा सुनाइ ○ लेखाइ ○ पढाइ 	<ul style="list-style-type: none"> ○ समन्वय ○ आत्म निर्देशन ○ सिकाइ उन्मुख ○ निरन्तरता ○ समस्या समाधान ○ समालोचनात्मक निर्णय ○ लचिलोपन ○ सिर्जनात्मकता 	<ul style="list-style-type: none"> ○ सङ्ख्या ○ बीज गणित ○ ज्यामिति ○ दैनिक हिसाब ○ व्यक्तिगत आम्दानी र खर्च ○ जानिफकार ग्राहक ○ तथ्याङ्क 	<ul style="list-style-type: none"> ○ जीव विज्ञान ○ रसायनशास्त्र ○ भौतिक विज्ञान ○ पृथ्वी विज्ञान ○ वैज्ञानिक पद्धति ○ वातावरणीय सचेतना ○ विद्युतीय सिकाइ

उप क्षेत्रको पूर्ण विवरण अनुसूचीमा दिइएको छ ।

सिकाइका क्षेत्रका सम्बन्धमा थप जानकारी

माथि उल्लेख गरिएका सिकाइका क्षेत्र र उप क्षेत्रका सम्बन्धमा कार्य दलले निम्न लिखित महत्त्वपूर्ण बुँदाहरू प्रस्तुत गरेको छ :

- माथि उल्लेख गरिएका सिकाइका क्षेत्र र उप क्षेत्र विश्वका सबै बाल बालिकाका लागि साभा हुन् तथापि स्थान र अवस्थाअनुसार सिकाइ आवश्यकताका क्षेत्र फरक हुन सक्छन् ।
- अपाङ्गता, लैङ्गिकता, द्वन्द्व र सङ्कटको अवस्थाका व्यक्तिहरूको सिकाइमा छुट्टै तथा विशेष प्रयासको आवश्यकता पर्छ ।
- उल्लिखित सातै क्षेत्र तथा उप क्षेत्रका साभा तथा स्थान विशेष, अपाङ्गता, लैङ्गिकता, द्वन्द्व र सङ्कटको अवस्थाका सिकाइको मापन गर्ने सूचकमा एकरूपता तथा स्तरयुक्तता हुनुपर्छ ।

३. सिकाइ उपलब्धिको मापन कसरी गर्नुपर्छ ?

शिक्षाको गुणस्तर तथा सिकाइको सुधारमा मापनले महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छ । मापनको विभिन्न तहमा विभिन्न उद्देश्य हुन्छ, जस्तै कक्षा तहमा पठन पाठनमा सुधार ल्याउन, विद्यालय तथा समुदाय तहमा स्रोत साधनलाई लक्षित गरी विद्यालयको सुधार गर्न, राष्ट्रिय तहमा राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको समग्र मूल्याङ्कन गरी सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउने नीति तर्जुमा गर्न, विकासे निकायहरूका कार्यक्रमको प्रभावकारिताका लागि तथ्याङ्कको प्रयोग गरी प्रभावकारी नीति तथा कार्यक्रमको वकालत गर्न ।

विभिन्न उद्देश्यका लागि मापनका विभिन्न तौर तरिका उपयोगी हुन सक्छन्, तापनि कक्षामा, राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा गरिने मापन पनि एकाङ्गी वा पृथक भएर गर्न हुन्न । विश्वव्यापी रूपमा अनुसरण गरिएका सूचकहरू पनि राष्ट्रिय रूपमा विद्यालय तथा कक्षा कोठामा सक्षमताको मापनमा प्रयोग गर्नुपर्छ ।

सिकाइ मापन कार्य दलले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा गरिने विभिन्न क्षेत्रको मापनका लागि फरक फरक प्रयासको आवश्यकता पर्ने कुरा स्विकारेको छ । एचआइभी र एड्स जस्ता निश्चित राष्ट्रिय अवस्थासँग सम्बन्धित कुनै क्षेत्र छन् भने तिनलाई छुट्टै जोड दिनुपर्छ । पहुँचपछिको सिकाइलाई प्रवर्धन गर्ने गरी सिकाइ मापन कार्य दलको ढाँचाको संरचना गरिएको छ । सिकाइमा पहिलो प्राथमिकता भए तापनि विद्यालय बाहिर रहेका लाखौँ बाल बालिका नछुट्नु भनी ढाँचाभित्र समेटिएको छ । यही कारणले गर्दा सिकाइका साथसाथै विश्वव्यापी लक्ष्य तथा मापनलाई पहुँच र विद्यालय पुरा गर्ने अपेक्षासँग मिलान गरिएको छ ।

कार्य दलले सबै देशमा प्रयोग गर्न सानो सेटमा सिकाइ सूचकहरू सिफारिस गरेको छ । यी सूचकहरूले बाल बालिकाको शैक्षिक जीवनका आधारभूत सिकाइ अवसरहरूको मापन गर्छन् । सबै मुलुकका लागि सम्भाव्य हुने ढाँचा प्रस्तुत गर्दा सिकाइका सबै क्षेत्रलाई सम्बोधन गरी विद्यमान मापकहरूको व्यापक समीक्षा गरेर तिनको छनोट गरिन्छ ।

सबै मुलुक तथा निकायमा यी क्षेत्रका केही मापन सूचकहरू हाल पनि विद्यमान छन्, केही मुलुकका लागि भने विकास गर्ने बाँकी छ । तिनका विशिष्ट लक्ष्य तथा आवश्यकताका सम्बन्धमा के मापन गर्ने हो भनी स्पष्ट रूपमा निर्णय गर्नका लागि मुलुक तथा सम्बन्धित निकायहरूमा छलफल चलाउनु, प्राथमिकीकरण गर्नु तथा कार्यान्वयन गर्नु आवश्यक छ ।

तलको तालिकामा कार्य दलले प्रस्तावित कार्यसहित मापनका सात क्षेत्र तथा सूचकको व्याख्या प्रस्तुत गरेको छ ।

तालिका ३ : विश्वव्यापी अनुगमनका लागि सिकाइ सूचकहरू

क्र.सं.	मापनका क्षेत्रहरू	सूचकको व्याख्या	प्रस्तावित कार्य
१.	सबैका लागि सिकाइ	सिकाइको समाप्तिमा गरिने संयुक्त मापनलाई एउटै सूचकमा गाभ्ने (प्राथमिक विद्यालयका अन्त्य सम्मको पढाइमा दक्षता)	<ul style="list-style-type: none"> ● प्रगति तथा समाप्तिका सम्बन्धमा प्रतिवेदन गर्न तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया तथा मापदण्डमा सुधार ल्याउनका लागि मार्ग दर्शनको विकास गर्ने । ● शिक्षाको गुणस्तरको प्रावधानलाई बुझ्न विद्यालयमा विद्यार्थीलाई के कस्ता अवसर दिइएका छन् भन्ने मापन गर्नका लागि लक्षित गरिएका नयाँ उपायहरूमा ध्यान दिने । ● औपचारिक शिक्षाको समकक्षता तथा प्राथमिक विद्यालयमा भर्ना हुने सम्बन्धमा पहुँचदेखि समापनसम्मका अनौपचारिक शिक्षा कार्यक्रमहरूको मापन गर्ने सम्बन्धमा भएका नयाँ अनुसन्धानलाई ध्यान दिने ।
२.	सिकाइका लागि उमेर र शिक्षा	समयमै भर्ना, प्रगति तथा विद्यालयको समाप्तिको मापन तथा विद्यालयमा भर्ना नहुने तथा छिटै छाड्ने विद्यार्थीको तथ्याङ्कमा आधारित सूचक	<ul style="list-style-type: none"> ● विश्वव्यापी रूपमा उपलब्धिको अनुगमन गर्न प्रयोग गरिने मूल्याङ्कनका मार्गदर्शनको विकास गर्ने ● मूल्याङ्कनको डिजाइन पारदर्शी तथा पहुँचयुक्त छ भन्ने कुराको सुनिश्चितता गर्ने ● पढाइका मापदण्डहरूको समीक्षा गर्न विज्ञहरूको समूह बनाउने । ● घरधुरीमा आधारित लगायत राष्ट्र राष्ट्र बिच विद्यमान मूल्याङ्कनमा तालमेल मिलाउन सम्भा(व्यताको खोजी गर्ने
३.	पढाइ	कक्षा ३ सम्ममा आधारभूत सिप तथा प्राथमिक विद्यालयको अन्त्यमा हासिल गर्ने सक्षमताको मापन	<ul style="list-style-type: none"> ● गणितको सक्षमताको सूचकका विषयमा प्रतिवेदन गर्ने प्रक्रियालाई परिभाषित गर्ने, प्रयोग गरिने मूल्याङ्कनका लागि मार्गदर्शनको विकास गर्ने तथा निम्न माध्यमिक तहमा मुलुकैपिच्छेको तथ्याङ्कको अनुगमनको अगुवाइ गर्ने । ● गणितका मापदण्डहरूको समीक्षा गर्न विज्ञहरूको समूह बनाउने ।
४.	गणित	प्राथमिक विद्यालयको अन्त्यमा आधारभूत सिप तथा निम्न माध्यमिक विद्यालयको अन्त्यमा सक्षमताको मापन गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ● प्रारम्भिक बाल्यावस्थाको तयारी सम्बन्धी सूचकको विकास गर्न स्वास्थ्य तथा बाल संरक्षणजस्ता अन्य क्षेत्रसँग मापनलाई जोड्ने । ● विश्वव्यापी रूपमा प्रयोग गर्न सकिने प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकासका निमित्त जनसाङ्ख्यिकीमा आधारित साना सेटका मापनको समीक्षा तथा पहिचान गर्ने ।
५.	सिक्न तत्पर	प्राथमिक विद्यालयमा भर्ना हुँदा बाल बालिकाले सिक्नुपर्ने सबै सिकाइका क्षेत्रको सिकाइ तथा विकासको स्वीकार्य स्तरको मापन गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> ● विश्वव्यापी रूपमा प्रयोग गर्न सकिने प्रारम्भिक सिकाइ तथा विकासका निमित्त जनसाङ्ख्यिकीमा आधारित साना सेटका मापनको समीक्षा तथा पहिचान गर्ने ।

६.	विश्व नागरिक	युवाहरूबिच आफ्नो समुदाय, राष्ट्र तथा विश्वमा सफल हुन आवश्यक पर्ने मूल्य तथा सिपको मापन गर्ने ।	<ul style="list-style-type: none"> ● विश्व नागरिक हुनु भनेको के हो तथा परिभाषाभिन्न मूल्य र सिप कसरी आबद्ध भएर रहेका हुन्छन् भन्ने विषयमा विज्ञ तथा अन्य सरोकारवाला सहित युवा तथा युवा सङ्गठनबिच छलफल चलाउने ● २१ औँ शताब्दीका लागि आवश्यक सिप तथा विश्व नागरिक मूल्यको पहिले नै मापन तथा परिभाषित गर्ने कार्यमा प्रगति हासिल गरिसकेका सङ्गठनहरूसँग समन्वय गर्ने । ● सिकाइ अवसरको दायरालाई फराकिलो पार्ने कुरा जोड्दै यी सिप तथा मूल्यलाई परिभाषित गर्दा अपेक्षित पाठ्यक्रमलाई ध्यान दिने ।
७	सिकाइ अवसरको दायरा	सिकाइका सबै क्षेत्रका अवसरको पहुँच भए नभएको अनुगमन गर्ने	<ul style="list-style-type: none"> ● पाठ्यक्रम, तालिम तथा मूल्याङ्कनमा कुन हदसम्म सिकाइका सबै क्षेत्र प्रतिविम्बित भएका छन् भनी दस्तावेज अध्ययन गर्ने । ● विश्वस्तरमा सिकाइ अवसरको दायराको अनुगमन गर्ने साधारण मापनको विकास गर्ने । ● आफ्नो परिप्रेक्ष्यमा सान्दीर्भक हुने विशेष क्षेत्र र उप क्षेत्रको लेखाजोखा गर्न स्व मूल्याङ्कन टुल किटको विकास गर्ने । ● सिकाइका क्षेत्रअनुसार सिकाइका क्षेत्रको चित्रण पहिले नै गरिसकेका सङ्गठनसँग समन्वय गर्ने ।

कार्य दलले सिकाइको मापन गर्न निम्नलिखित बुँदाहरूमा ध्यान दिनुपर्ने देखाएको छ :

- सिकाइलाई समतामूलक हिसाबले मापन तथा सुधार गर्ने कुरामा सुनिश्चित हुनु महत्त्वपूर्ण छ । त्यसैले यी क्षेत्रमा सङ्कलन गरिएका तथा प्रतिवेदन प्रस्तुत गरिएका सूचनाहरूले देश तथा क्षेत्रमा सालाखाला उपलब्धिका साथसाथै समयानुसार तथा जनसाङ्ख्यिकी समूहका दृष्टिले समेत भएका प्रगतिको वर्णन गर्नुपर्छ । अति सीमान्तकृत बाल बालिका तथा युवाहरूसम्म सुधारलाई लक्षित गर्नका लागि सहरी/ग्रामीण, परिवारको सामाजिक-आर्थिक तथा लैङ्गिक स्थितिजस्ता पक्षका छुट्टा छुट्टै तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नु महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।
- सिकाइका अवसर तथा उपलब्धिहरूको मूल्याङ्कन गर्ने प्रणालीको डिजाइन गर्दा बहु विधिहरू अपनाउनुपर्छ । यसभिन्न स्तरीकृत मूल्याङ्कन, अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा तुलना योग्य मूल्याङ्कन, राष्ट्रिय परीक्षा तथा मूल्याङ्कन, विद्यालयबाहिर रहेका बाल बालिकाको सिकाइको स्तर नाप्न घरधुरीमा आधारित सर्भे गर्ने जस्ता कुरा पर्छन् ।
- सिकाइको सुधारका लागि सामूहिक रूपले विश्व अपेक्षालाई परिभाषित गर्नु र सेवा प्रवाह गर्नका लागि गनुपर्ने कार्यको प्रस्ताव गर्नु तथा प्रगतिको मापन गर्ने कार्य दलको प्रमुख जोड हो । त्यसैले सन् २०१५ पछिको विश्वव्यापी विकास लक्ष्य भनी समावेश गरिएका पक्षहरूलाई कार्य दलले स्विकारेका सिकाइका क्षेत्रको अनुगमन तथा मूल्याङ्कन विश्वव्यापी शिक्षा समुदायले गर्नुपर्छ ।

- सिकाइको मापन गर्न तथा सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन, सूचनाहरूको प्रयोग गर्न, आर्थिक तथा प्राविधिक एवम् राजनीतिक रूपले मुलुकहरूलाई सहयोग उपलब्ध गराउनु पर्छ ।

राष्ट्रिय तथा कक्षा स्तरको मूल्याङ्कनमा सुधार ल्याउन यदि बलियो प्रतिबद्धता छ भने सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन विश्वव्यापी मूल्याङ्कन पद्धति नै एक मात्र प्रभावकारी उपाय हुन सक्छ भन्ने बुझाइ कार्य दलको छ ।

४. शिक्षाको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन कसरी सिकाइको मापनलाई कार्यान्वयन गर्ने ?

सहायता पाउने मुख्य देशहरूले सिकाइको मूल्याङ्कन गर्ने एउटा सुदृढ प्रणालीको विकास तथा दिगो व्यवस्था गरी नीति तथा अभ्यासमा सुधार ल्याउन मदत पुऱ्याई शिक्षाको गुणस्तर अभिवृद्धि गर्नुपर्ने सम्बन्धमा यस परिच्छेदमा कार्य दलले प्रस्तुत गरेको छ । गुणस्तरीय शिक्षा तथा सिकाइको दायित्व सरकार, नागरिक समाज तथा निजी क्षेत्र लगायत धेरै सरोकारवालाहरूको हुन्छ । प्रभावकारी तथा सक्षम मूल्याङ्कन प्रणालीले गुणस्तरीय शिक्षामा महत्त्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्छ । राष्ट्रिय स्वामित्व तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा सान्दर्भिक दुवै खाले मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन गर्दा पनि देशहरू लाभान्वित हुन सक्छन् । यसका लागि कार्य दलले तिन ओटा सहयोगका क्षेत्रको पहिचान गरेको छ, जुन विश्वव्यापी रूपमा उच्च मागका रूपमा स्थापित भएका छन्, जस्तै : प्राविधिक दक्षता, संस्थागत क्षमता र राजनीतिक इच्छा ।

चित्र २ :

प्राविधिक दक्षता

मुलुकहरूलाई गुणस्तरीय सिकाइ मूल्याङ्कन गर्नका लागि प्राविधिक साधन तथा दक्षता आवश्यक पर्छ । प्रगतिहरूको अनुगमन गर्न बहु पक्षका सरोकारवालाहरू संलग्न भई उल्लेखनीय रूपमा विकास कार्य गर्नका लागि साधनहरूको परीक्षण गर्नु आवश्यक छ । यसका साथै ठुलो मात्राको मूल्याङ्कन गर्न र निर्माणात्मक मूल्याङ्कनका लागि मार्गदर्शन गर्न शिक्षा पद्धतिभित्रैका प्राविधिकहरू आवश्यक पर्छन् । मूल्याङ्कनले विद्यार्थीहरूको उपलब्धिलाई यथार्थ रूपले प्रतिबिम्बित गरोस् तथा प्रयोगकर्ताहरूको आवश्यकता पनि पुरा गरोस् भन्ने कुरामा सुनिश्चित हुन कार्य दलले निम्नलिखित चार बुँदा प्रस्तुत गरेको छ :

- सम्बन्धित क्षेत्रका ज्ञान तथा सिपलाई समग्र रूपले मूल्याङ्कन गर्न प्रशस्त प्रश्नहरू छन् ।
- मूल्याङ्कनले विद्यार्थीहरूको ज्ञान तथा सिपको उपयुक्त हिसाबले मापन गरोस् (बहु सङ्ख्यक विद्यार्थीका लागि न धेरै गारो, न धेरै सजिला होस्)
- विद्यार्थीको एउटा क्षेत्रको ज्ञान अर्को क्षेत्रको ज्ञानसँग निर्भर नहोओस् भन्ने हिसाबले मापन गर्नुपर्छ, जुन कुरा विशेष गरी त्यस्ता विद्यार्थीका लागि महत्त्वपूर्ण हुन्छ, जसले आफूले पहिले प्रयोग गरेको भाषाभन्दा फरक भाषामा परीक्षा दिएका छन् ।
- मूल्याङ्कनका साधन यसरी डिजाइन गरिनुपर्छ, जसले गर्दा समय समयमा यिनीहरू बिच तुलना गर्न सम्भव होस् ।

कार्य दलले मूल्याङ्कन पद्धति सम्बन्धी प्राविधिक आवश्यकताको पहिचान गर्नका लागि प्रश्नहरू निर्माण गर्ने

मार्ग दर्शनका रूपमा लिन सकिने निम्न लिखित बुँदा सुझाएको छ : मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने सिकाइ क्षेत्रको दायरा, शैक्षिक चरणहरू तथा मूल्याङ्कन गरिने वर्ग, निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको गुणस्तर, निर्णयात्मक मूल्याङ्कनको गुणस्तर, परीक्षा तथा जनशक्तिको गुणस्तर “मुलुकहरूका लागि मार्गदर्शक प्रश्नहरू : प्राविधिक” सम्बन्धी विस्तृत तालिका अनुसूचीमा दिइएको छ ।

साथै मुलुकका लागि प्राविधिक जनशक्तिको सुदृढीकरणका सम्बन्धमा कार्य दलले विश्व स्तरको सहयोग चाहिने समेत सिफारिस गरेको छ ।

- **मापनका सातै क्षेत्रमा सूचकहरूको विकास गरी सहमति गर्ने** : सिकाइ मापन कार्य दलका सहभागी संस्थाहरू सातै क्षेत्रमा सूचकको विकास गर्न अर्को चरणमा सँगै काम गर्ने छन् ।
- **सरसल्लाह गरी नयाँ साधनको विकास गर्ने** : सहभागी संस्थाहरूको समन्वयमार्फत तथा सम्बन्धितहरूलाई उत्तरदायी बनाउँदै नयाँ सूचकहरूको प्रयोग गर्ने छन् ।
- **साधन तथा तथ्याङ्कको मूल्याङ्कन गर्न गुणस्तर सुनिश्चिताको संयन्त्र निर्माण गर्ने** : साधन तथा तथ्याङ्कको गुणस्तरको सुनिश्चितता गर्न सहभागी संस्थाहरू विधिको विकास गर्न, सिकेका कुराहरू आदान प्रदान गर्न तथा विश्वव्यापी तथा राष्ट्रिय रूपमा कसरी कार्यान्वयनमा ल्याउन सकिन्छ भन्ने बारेमा सँगै बसी काम गर्नुपर्ने छ ।

संस्थागत क्षमता

प्राविधिक कार्यको समानान्तरमा सिकाइको मापन गर्नका लागि सरकारहरू तथा अन्य सरोकारवालाहरूको संलग्नता रहनुपर्छ । यसका लागि सुदृढ संस्थागत क्षमताको आवश्यकता पर्छ । यसका लागि मूल्याङ्कनका विभिन्न संरचना बनाउनुपर्छ, जस्तै - राष्ट्रिय तथा स्थानीय बहु सरोकारवालाहरू भएका निर्देशन समितिहरू, क्षेत्रीय तथा राष्ट्रिय मूल्याङ्कन संस्थाहरू, जसले प्रमुख सरोकारवालाहरूबिच सञ्चार कायम गर्न र नीतिगत प्रश्नहरूको पहिचान तथा सम्बोधन गर्न, आइपर्ने प्रशासनिक तथा आर्थिक समस्याहरू समाधान गर्न र नकारात्मक प्रतिक्रिया आउने खालका नतिजाहरू बारे सञ्चार गर्न मदत गर्छन् ।

सिकाइ मापन कार्य दलले मूल्याङ्कन पद्धतिका संस्थागत आवश्यकताको पहिचान गर्न प्रश्न निर्माण गर्नका लागि मार्गदर्शन गर्न निम्न लिखित बुँदाहरू सुझाएको छ : पाठ्यक्रमसँग मूल्याङ्कनको तादात्म्य, मूल्याङ्कनका लागि संस्थागत क्षमता, बहु पक्षीय सरोकारवालाहरूको निर्णय, मूल्याङ्कनका प्रयासहरूबिच समन्वय ।

कार्य दलले आफूले गरेका सिफारिसहरूको कार्यान्वयन गर्न निम्न लिखित भावी कार्यदिशा पहिचान गरी विश्वस्तरीय सहयोग आवश्यक पर्ने कुरासमेत सिफारिस गरेको छ :

- **स्वामित्व लिनै कुरामा परिवर्तन (देशको स्वामित्व वा स्व-निर्देशित)** : हरेक मुलुकले राष्ट्रिय स्तरको सहयोगको विकल्प अघि सारेर विद्यमान सिकाइ मापन पद्धतिबाट मूल्याङ्कन सुरु गर्नुपर्छ ।
- **विद्यमान कार्यक्रमबाटै सुधार गर्ने** : राष्ट्रिय, क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरूले सांस्कृतिक रूपमा सान्दर्भिक हुने गरी विद्यमान कार्यक्रममै आधारित भई कार्यान्वयन गर्नुपर्ने ।
- **राष्ट्रिय निर्देशन समिति र/वा समुदायको संलग्नतामा समाहित संवादमार्फत कार्य अघि बढाउने** : यी समितिमा शिक्षा मन्त्रालयका प्रतिनिधिका साथै शिक्षकका पेसागत सङ्गठन, अभिभावक, विद्यार्थी तथा नागरिक समाज, विज्ञ, तथा निजी क्षेत्रका सरोकारवालाहरूको संलग्नता हुनुपर्छ ।

- **प्रतिबद्धताको प्रदर्शन :** इच्छुक मुलुकले राजनीतिक तथा आर्थिक रूपमा सहयोग गरेर प्रतिबद्धताको प्रदर्शन गर्नुपर्छ ।

“मुलुकका लागि मार्गदर्शन गर्ने प्रश्नहरू : संस्थागत” का सम्बन्धमा विस्तृत तालिका अनुसूचीमा दिइएको छ ।

राजनीतिक इच्छा

सिकाइ सुधारको प्रयासलाई दिगो पार्न दृढ राजनीतिक प्रतिबद्धता तथा सिकाइको मापनका लागि लगानी गर्ने र तथ्याङ्कलाई सदुपयोग गर्ने इच्छा हुनुपर्छ । विद्यालय, जिल्ला, राष्ट्रिय, अन्तर्राष्ट्रिय हरेक तहको सिकाइको सुधारका लागि मूल्याङ्कन गर्ने कार्यमा राजनीतिक सहयोग महत्त्वपूर्ण हुन्छ ।

सिकाइलाई पारदर्शी रूपमा मापन गर्ने राजनीतिक इच्छा नै सिकाइ सुधारको पहिलो खुड्किलो हो । मूल्याङ्कनका नतिजाको कार्यान्वयनमा राजनीतिक इच्छाको अभावलाई सिकाइ सुधारको मुख्य बाधकका रूपमा लिइएको छ । साथै मूल्याङ्कनलाई प्रायः अर्को कक्षा वा तहमा उत्तीर्ण हुनका लागि दिइने ग्रेड वा अङ्कका रूपमा पनि लिइन्छ । राजनीतिज्ञ र निर्णयकर्ताले मूल्याङ्कनले सिकाइ सुधारमा भूमिका खेल्छ तथा यसले मूल्याङ्कनमा नयाँ नयाँ साधनको विकास गर्न लगानी खोज्छ भन्ने बुझ्न आवश्यक छ । धेरै मूल्याङ्कनहरूले विभिन्न उपायहरू सिफारिस गरेका छन् तथा पाठ्यक्रमको पुनरावलोकन पनि गर्न आँल्याएका छन् । The SABER-Students Assessment र UNESCO GEQAF ले मुलुकको मूल्याङ्कन प्रणालीका राजनीतिक पक्षको अध्ययन गर्न सुझाएका छन् । यसमा जन चेतना तथा माग, मूल्याङ्कन गर्ने तथा नतिजालाई सार्वजनिक गर्ने सम्बन्धमा सरकारको राजनीतिक इच्छा, मूल्याङ्कनका राजनीतिक असरहरू पर्छन् ।

कार्य दलले मापनका लागि राजनीतिक सहयोग हासिल गर्न आवश्यक निम्न लिखित कार्य गर्न विश्वस्तरको सहयोगको आवश्यकता भएको कुराको सिफारिस गरेको छ :

- राष्ट्रिय स्तरमा राजनीतिक सहयोगका लागि प्रोत्साहन गर्ने
- सिकाइको मापन र सुधार गर्न नागरिक समाजलाई संलग्न गराउने
- आर्थिक स्रोत जुटाउने

“मुलुकका लागि मार्गदर्शन गर्ने प्रश्नहरू : राजनीतिक” का सम्बन्धमा विस्तृत तालिका अनुसूचीमा दिइएको छ ।

५. सिकाइ कार्य दलका सिफारिहरू (छोटकरीमा)

धेरै मुलुकमा आश्चर्यजनक रूपमा कमजोर सिकाइ उपलब्धि रहेको अवस्था छ । विगत वर्षहरूमा पहुँचमा उल्लेखनीय प्रगति भए तापनि कार्य दलले शिक्षा सरोकारवालाहरूलाई एकै ठाउँमा ल्याई निम्नलिखित सात ओटा सिफारिस गर्नुो :

पहिलो सिफारिसले पहुँचबाट सिकाइतर्फ फड्को मार्ने कुरा आँल्यायो । सन् २०१५ पछिको अन्तर्राष्ट्रिय लक्ष्यको दृष्टिकोणबाट हेर्दा सबै बाल बालिका तथा युवाले उच्च गुणस्तरको शिक्षा हासिल गर्ने अवसर पाउने कुराको सुनिश्चितता गर्नु अनिवार्य भइसकेको छ । यसले उनीहरूलाई भावी जीवन तथा जीविकाका लागि आवश्यक पर्ने सिप तथा सक्षमता प्रदान गरेको ।

दोस्रो सिफारिस सिकाइका सातै क्षेत्रको विस्तृत सिकाइ सक्षमतासँग सम्बन्धित छ । यसले शिक्षा पद्धतिले बाल बालिका तथा युवाहरूलाई सिकाइ सक्षमताको अवसर प्रदान गर्ने कुरा पनि आँल्याएको छ । प्रारम्भिक बाल

विकासदेखि उत्तर प्राथमिक तहसम्म समेट्ने यी सात क्षेत्र यस प्रकार छन् : १) शारीरिक तन्दुरुस्ती, २) सामाजिक तथा संवेगात्मक, ३) सांस्कृतिक तथा कला, ४) साक्षरता तथा सञ्चार, ५) सिकाइका तौर तरिका तथा संज्ञान, ६) गणित, ७) विज्ञान तथा प्रविधि ।

कार्य दलले अपाङ्गता, लिङ्ग, सङ्कटग्रस्त तथा द्वन्द्वपीडितजस्ता स्थान विशेष र परिस्थिति विशेषमा परेका बाल बालिकाहरूका लागि विशेष कार्यक्रम ल्याउनुपर्ने पनि सिफारिस गरेको छ । सिकाइका क्षेत्रको विश्वव्यापी ढाँचाले औपचारिकमा मात्र सीमित नभई सामुदायिक र अनौपचारिक शिक्षा लगायत व्यापकतामा कार्यक्रमहरू अँगाल्नुपर्ने छ ।

तेस्रो सिफारिसले विश्वव्यापी मूल्याङ्कनका लागि सिकाइ सूचकहरूमा जोड दिएको छ । यसमा विश्वव्यापी रूपमा कसरी सिकाइको मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ भनी मूल्याङ्कन गरिने साना सेटका सिकाइ सूचकहरूको प्रस्ताव गरिएको छ । यी सूचकहरूले बाल बालिकाहरूले शैक्षिक जीवनमा के कस्ता आधारभूत सिकाइ अवसर पाए भन्ने कुराको मापन गर्छन् ।

यिनीहरूको छनोट सिकाइका सबै क्षेत्रलाई सम्बोधन गर्न विद्यमान मापनको व्यापक समीक्षा गरेर गरिएको हो ।

कार्य दलले प्रस्ताव गरेका मापनका सात क्षेत्रहरू : १) सबैका लागि सिकाइ २) सिकाइका लागि उमेर र शिक्षा ३) पढाइ ४) गणित ५) सिक्न तत्पर ६) विश्व नागरिक ७) सिकाइ अवसरको दायरा

यी क्षेत्रका मापनका केही सूचक सबै देश वा निकायका लागि विद्यमान छन् भने केही सूचकको विकास गर्न बाँकी रहेको कुरा कार्य दलले उल्लेख गरेको छ । वास्तवमा के मापन गर्ने हो भन्ने निश्चित हुनका लागि देश र सम्बन्धित निकायले छलफल गर्न, प्राथमिकीकरण गर्न र कारबाही अगाडि बढाउन आवश्यक छ ।

चौथो सिफारिसले जोड दिएको कुरामा मुलुकहरूलाई उनीहरूको मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सुदृढ पार्न तथा अन्ततोगत्वा सिकाइको स्तर वृद्धि गर्न सघाउ पुऱ्याइने कुरा उल्लेख छ । कार्य दलले क्षेत्रीय तथा अन्तर्राष्ट्रिय निकायको सहयोगमा आफ्नो मूल्याङ्कन प्रणालीको अध्ययन गर्ने, सरोकारवालाहरूलाई संयोजन गर्ने, आवश्यक पर्ने प्राविधिक तथा आर्थिक स्रोतको लेखाजोखा गर्ने काममा नेतृत्व लिन सिफारिस गरेको छ । यसका लागि बहु पक्षीय सरोकारवालाहरूसँगको समन्वय चाहिने कुराको पनि सिफारिस गरेको छ । शिक्षाको गुणस्तरका लागि सिकाइको मापन र सिकाइ उपलब्धिमा सुधार ल्याउन कार्य दलले सहयोगका तिन ओटा क्षेत्रको सिफारिस गरेको छ : प्राविधिक दक्षता, संस्थागत क्षमता र राजनीतिक इच्छा शक्ति ।

१) धेरै मुलुकहरूलाई देशभित्र तथा देशहरूबिच विश्वव्यापी गुणस्तरीय सिकाइ मूल्याङ्कन गर्न तथा साधनको मूल्याङ्कन गरी गुणस्तरको सुनिश्चिता कायम गर्न समावेशी तथा विचार विमर्श सहितको प्रक्रिया अपनाउनका लागि प्राविधिक सहयोगको आवश्यकता पर्छ ।

२) विद्यमान मूल्याङ्कन पद्धतिका सबल तथा कमजोर पक्ष केलाउन, अभ्यास गर्ने कार्यमा समुदायलाई सघाउन, विज्ञता, सिकेका कुरा तथा प्रभावकारी अभ्यासहरूको आदान प्रदान गर्ने कुराको प्रवर्धन गर्न साधनको विकास गर्न संस्थागत सहयोगको आवश्यकता पर्छ ।

३) मापनको संस्कृति तथा मूल्याङ्कनको नतिजाको प्रभावकारी प्रयोगलाई प्रवर्धन गर्न, पहुँचबाट गुणस्तरतर्फ फड्को मार्न, स्थानीय स्तरमा नागरिक समाजको गतिविधि बढाउन तथा यसका लागि आर्थिक स्रोतको परिचालन गर्न राजनीतिक सहयोगको आवश्यकता पर्छ ।

पाँचौँ सिफारिसले मुलुकमा विद्यमान असमानताहरूलाई विशेष ध्यान दिई सिकाइको मापनमा स्पष्ट रूपमा समतालाई समावेश गर्नेपछि भन्ने कुरामा जोड दिएको छ । उपलब्धिमा आउन सक्ने विभेदलाई घटाउन पहुँच तथा सिकाइको मापनमा समतामूलक सिकाइ अवसरहरूको सुनिश्चिततालाई ध्यान दिन सिफारिस गरेको छ । यसले विद्यालय बाहिर रहेका बाल बालिका तथा युवाहरूको विशेषता तथा उनीहरूले सामना गर्नुपर्ने बाधाहरू, पछाडि परेका त्यस्ता वर्गको पहिचान गरी तिनीहरूको प्रगति लागि कार्यक्रमलाई तीव्रता दिने कुराको बोध हुनुपर्ने कुरा सिफारिस गरेको छ ।

छैटौँ सिफारिसले मूल्याङ्कन सार्वजनिक सम्पत्तिका रूपमा रहनुपर्ने, विश्वव्यापी मापन सूचकहरू सार्वजनिक हुनुपर्ने, साधन, दस्तावेज तथा तथ्याङ्कहरू निःशुल्क उपलब्ध हुनुपर्ने, दाता तथा निजी क्षेत्रले, विशेष गरी निम्न तथा मध्यम आय हुने मुलुकमा मूल्याङ्कनमा खर्च गर्न आइपर्ने बाधा हटाउनुपर्ने, अभिलेखीकरणमा डाटा सेट, साधन तथा तथ्याङ्क लिँदा प्रयोग गरिएका प्रक्रियासमेत समावेश भएको हुनुपर्ने, सार्वजनिक स्रोतको उपयोग गरेर अध्ययन गरिएको छ भने नतिजाको पारदर्शिता तथा पुनरुत्पादनको सुनिश्चितताका लागि उक्त दस्तावेज सार्वजनिक रूपमा उपलब्ध हुनुपर्ने तथा अध्ययन गर्ने जिम्मेवारी पाएको निकाय के प्रकाशन गर्ने भन्ने विषयमा प्राविधिक निर्णय गर्न स्वतन्त्र हुनुपर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ ।

अन्तिम तथा सातौँ सिफारिसले सबै बाल बालिका तथा युवाहरूको सिक्न पाउने हकको सुनिश्चितताका लागि सरोकारवालाहरूले कार्य गर्नुपर्ने कुरामाथि प्रकाश पार्छ । कार्य दलले विश्वका सबै शिक्षा तथा विकास कार्यकर्ताहरूलाई सिकाइको सुधारलाई विश्वव्यापी प्राथमिकताको विषय बनाई चरणबद्ध रूपमा कार्य दलका सिफारिसको कार्यान्वयन गर्न समन्वयात्मक रूपमा अधि बढ्न आह्वान गर्छ । विश्व समुदायसँग यसलाई दिगो रूपमा निरन्तरता दिन कार्य दलका सिफारिसहरूको चरणबद्ध रूपमा कार्यान्वयन गराउन प्रस्ताव गरेको छ ।

यी सिफारिसका साथ साथै सिकाइ मापन कार्य दलले सबै बाल बालिका तथा युवाहरूको सिकाइ अवसर मा सुधार तथा उपलब्धिमा अभिवृद्धि गर्नका लागि मूल्याङ्कनलाई बढावा दिन केही महत्त्वाकाङ्क्षी एजेन्डा अगाडि सारेको छ । कार्य दलका कामबाट सिकिएका पाठहरू २०१५ पछिको शिक्षाका सम्बन्धमा, विशेष गरी पहुँचबाट सिकाइतर्फ फड्को मार्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्न नीति निर्माताहरूका लागि अत्यन्त महत्त्वपूर्ण हुनेछन् । गुणस्तरीय शिक्षालाई सम्बोधन गर्ने भन्ने कुरा सन्दर्भ, स्थान, देशअनुसार फरक फरक भए तापनि सिकाइका लागि गरिने प्रतिबद्धता भने एउटै तथा दृढ नै हुन्छ ।